

NACIJA I NACIONALIZAM U HRVATSKOJ POVIJESNOJ TRADICIJI

Zbornik radova

Urednici:
Tihomir Cipek
Josip Vrandečić

Biblioteka: *Povijest*

I. kolo, 5. knjiga

Tihomir Cipek i Josip Vrandečić (urednici)
Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji (zbornik radova)

Copyright © Alinea, 2007.

Sva prava pridržana. Niti jedan dio knjige nije dopušteno kopirati, koristiti ili reproducirati u bilo kojem obliku ili na bilo koji način bez prethodnoga pisanog dopuštenja izdavača, osim u slučajevima kratkih navoda u stručnim člancima i prikazima u medijima javnog priopćavanja.

Izdavač: *Alinea, Zagreb, Vlaška 66*
tel. 01 / 4655-061, 4655-060 fax. 4655-058 e-mail: alinea@zg.htnet.hr web: www.alinea.hr

Za izdavača: *Vanja Monti Graovac*

Recenzenti: *prof. dr. sc. Sabrina P. Ramet*
prof. dr. sc. Oliver Jens Schmitt

Glavna i odgovorna urednica: *Vanja Monti Graovac*

Jezična i grafička obrada: *Alinea*

Design: *Josip Graovac*

Slika na korici: *Dragutin Weingärtner: Hrvatski sabor 4. VII. 1848. godine*

Tisak: *Grafocentar*

Tiskano: *prosinac 2007.*

ISBN: *978-953-180-152-2*

Alinea
Zagreb, 2007.

Tihomir Čipek, politolog, izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Najvažniji radovi: *Ideja hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića* (Zagreb, 2001.); *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj* (uredio s Josipom Vrandečićem, Zagreb, 2004.); *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.* (uredio sa Stjepanom Matkovićem, Zagreb, 2006.); *Christliche Demokratie in Kroatien*. U: G. Buchstab/R. Uertz, *Christliche Demokratie in zusammenwachsenden Europa. Entwicklungen-Programatik-Perspektiven* (Freiburg etc., 2004., 336-355); *Die kroatische Elite und der Königsdiktatur in Jugoslawien*. U: Erwin Oberländer (ur.), *Autoritäre Regime in Ostmittel – und Südost-europa im Vergleich* (Paderborn etc., 2001., 539-576).

Nikša Stančić, povjesničar, akademik, redovni profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Najvažniji radovi: *Hrvatska nacionalna ideologije preporodnog pokreta u Dalmaciji – Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.* (Zagreb, 1980.); *Hrvatski narodni preporod 1790-1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta* (ur.) (Zagreb, 1985.); *Gajeva 'Još Hrvatska ni propala' iz 1832-33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskoga narodnog preporoda* (Zagreb, 1989.); *Die Kroatische Variante des mitteleuropäischen Modells der nationalen Ideologie. Das Modell des 'Sprachnation' und die Entstehung der Ideologie der kroatischen nationalen Wiedergeburtbewegung in den Jahren 1830-32.*, *Österreichische Osthefte*, 37, 1995., 2, 401-422.; *La nation croate et le nationalisme croate au XIX et au XX siècle*, *Croatica Christiana Periodica*, 20, br. 38, 1996., 133-154.; *Mihovil Pavlinović. Izabrani politički spisi* (ur.) (Zagreb, 2000.); *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću* (Zagreb, 2002.)

TIHOMIR ČIPEK, Fakultet političkih znanosti, Zagreb

Nacija kao izvor političkog legitimiteta

Ključne riječi: nacija, nacionalizam, preporodni nacionalizam, politički legitimitet, liberalizam, demokracija

Nacionalizam je pojam koji se javlja u 18. stoljeću, a u suvremenoj znanosti i demokratskoj javnosti određuje se kao negativni fenomen koji ugrožava demokraciju. Nacionalizmu, kao negativnom fenomenu, suprotstavlja se patriotizam, domoljublje, jer se smatra da čovjek može istodobno biti dobar domoljub i građanin svijeta. No nacionalizam se nije uvijek shvaćao kao neprijatelj demokracije. Upravo suprotno – u njegovim počecima, u 18. i 19. stoljeću, demokrati i liberali su nacionalizam smatrali temeljem demokracije, a osuđivale su ga "stare feudalne snage", pristaše ancien regimea. Prijepori ne postoje samo u vezi s vrednovanjem nacionalizma nego i njegovim datiranjem. Za nacionaliste je on, kao i nacija, vječni fenomen koji postoji "otkako je svijeta i vjeka". No, nisu samo nacionalisti fascinirani fenomenom nacije, pa ga promatraju trans-historijski; zanimljivo je da to čine i neki povjesničari i povjesničarke, doduše vrlo rijetko. Oni, u pravilu, dolaze iz redova medievalista koji naciju i nacionalizam nalaze već u srednjemu vijeku, a neki od njih već i u starome vijeku. Sa svoje intelektualne pozicije oni najčešće zanemaruju važnu razliku između etnosa i nacije te vrlo značajnu novu, modernu političko-legitimacijsku funkciju nacionalizma. Nesporazumi najčešće proizlaze iz različitog određivanja pojmova nacionalizma i nacije. Stoga je ambicija ovoga teksta da jasno odredi navedene pojmove. U središtu interesa je politička funkcija nacionalizma kao izvora legitimacije modernoga demokratskoga političkog poretka. Značenje i funkcija nacionalizma se nastoje propitati u povijesnom kontekstu te na taj način ukazati na promjenu njegova značaja i različite tipove nacionalizma koji su se oblikovali kroz povijest.

Pojam *nacionalizam* je prvi put u svome spisu 1774. upotrijebio Johann Gottfried Herder (1744.-1803.), dok se u svakodnevnom govoru počinje primjenjivati tek od sredine 19. stoljeća.¹ Ova nas činjenica upozorava da je

¹ Boyd C. SHAFER, *Faces of Nationalism. New Realities and Old Myths*, New York, 1972., 16.

riječ o modernom fenomenu. Naravno, to ne znači da i prije pojave nacionalizma nije bilo drugih tipova međuljudskog povezivanja utemeljenih na osjećaju zajedničke pripadnosti i solidarnosti, koji su omogućavali formiranje različitih oblika političke vladavine. Ovo su značajke plemena, grčkih polisa, srednjovjekovnih kraljevstava, gradova-država. Na međusobnoj lojalnosti i solidarnosti utemeljene su i veze između pripadnika određene regije u obliku različitih "zemljačkih" veza, a često i osobito snažno između pripadnika iste religije. Osjećaj pripadnosti nekoj većoj skupini ljudi u društveno-psihološkom smislu predstavlja trajnu antropologijsku odrednicu čovjeka koja mu daje osjećaj sigurnosti, samopouzdanja i prijeko potrebnog identiteta. Navedeni stariji tipovi kolektivnih veza, zajednica solidarnosti, u osnovi nemaju ništa s nacionalizmom i nacijom, osim što konstruktorima nacije iz redova intelektualaca, najčešće književnika i povjesničara, pružaju "materijal" koji ovi "prerađuju" u svrhu nacionalističke mobilizacije naroda i izgradnje nacije.² Prošlost se pritom konstruira te se naglašavaju isključivo one činjenice koje pomažu konstrukciji nacije i stvaranju nacionalne države. Nacionalizam se temelji, kako ističe Ernst Gellner, na uvijek novom "izmišljanju tradicije". No odmah treba reći da se baš sve ne može izmisliti i da se nacija konstruira kombinacijom objektivnih i subjektivnih činitelja.

U nastojanju da oblikuje "sociologijsku teoriju nacionalizma" jedan od prvih istraživača ovog fenomena, njemački povjesničar i sociolog Eugen Lemberg nacionalizam je definirao kao "sustav predodžaba, vrijednosti i normi, slika svijeta i društva, koji nekoj velikoj društvenoj grupi omogućuje formiranje svijesti o zajedničkoj pripadnosti i tom osjećaju zajedničkog pripadanja pripisuju osobitu vrijednost; drugim riječima, integriraju tu veliku grupu ljudi i razgraničuju je od njezina okruženja".³ Integracija je, smatra Lemberg, utemeljena na "jednakosti jezika, porijeklu, kulturi ili podređenosti istoj državnoj vlasti".⁴ Nacionalizam se u današnjoj političkoj i društvenoj svijesti, slijedom Lembergove definicije, najčešće određuje kao ideologija i politički pokret koji u središtu svoga vrijednosnog sustava ima oblikovanje nacije i stvaranje samostalne nacionalne države. Osnovni je smisao nacionalizma politička mobilizacija naroda radi stvaranja suverene nacionalne države ili, u rijetkim slučajevima, nekog drukčijeg oblika političke autonomije nacije. Nacionalizam je politički instrument kojim se – buđenjem nada i emocija – razvija osjećaj solidarnosti te se između pripadnika velikih društvenih skupina oblikuje osjećaj zajedničke pripadnosti i gradi nacija. Nacija je vrhunska, "sveta" vrijednost nacionalizma. Postavlja se pitanje: Kako i kada se formira nacija? Suvremeni teoretičari nacije i nacionalizma slažu se u jed-

nome: nacija ne postoji oduvijek.⁵ Ona se formirala u određenom povijesnom vremenu, uz točno određene pretpostavke – u vrijeme moderne. Nema predmodernih nacija, tj. nacija koje postoje oduvijek, naglašavaju suvremeni istraživači nacije i nacionalizma. Shvaćanje o "vječnim nacijama" je, uostalom, u potpunosti nepovijesno. Ukratko, nacija je kulturno-povijesni konstrukt, "zamišljena zajednica" (Benedict Anderson). No to ne znači da je ujedno i izmišljena ili pak konstruirana ni iz "čega". Ona je utemeljena na subjektivnim osjećajima zajedničke pripadnosti, osjećaju "Mi", ali mora imati i neku objektivnu osnovu. Francuski teoretičar nacije Ernest Renan (1823.-1892.) u predavanju održanom 1882. godine na Sorbonni pod naslovom "Que'est-ce qu'une nation?" ("Što je nacija?") naglašava upravo osjećaj zajedničke pripadnosti, solidarnosti, utemeljene na žrtvovanju za zajednicu, koji su za njezin opstanak bili potrebni u prošlosti i koji će, bude li potrebno, biti ponovljeni u budućnosti. Solidarnost se mora uvijek ponovno obnavljati, svakodnevnim plebiscitom koji se temelji na zajedničkome povijesnom iskustvu. "Jedna nacija je jedna duša, duhovno načelo. Dvije stvari, koje su u stvarnosti jedno, tvore ovu dušu, ovo duhovno načelo. Jedna leži u prošlosti, druga u sadašnjosti. Jedna je u zajedničkom posjedu bogatog naslijeđa sjećanja, a druga u današnjoj suglasnosti, želi da se živi zajedno, da se nastavi volja, korištenje svakog naslijeđa koje se nepodijeljeno primilo... Nacija je... velika solidarnost što počiva na čuvstvu žrtve, koja se podnijela i koja se je i dalje spremna dati. Ona pretpostavlja prošlost; ona se potvrđuje u sadašnjosti kroz opipljivu činjenicu: kroz suglasnost i jasno izraženu želju da se nastavi živjeti zajedno. Egzistencija nacije je... svakodnevni plebiscit..."⁶ Suvremeni teoretičari potvrđuju navedenu Renanovu tezu i naglašavaju potrebu neprekidnog obnavljanja nacionalnog pamćenja koje nije zauvijek dano nego ovisi o politikama prošlosti. Nacija u ovom shvaćanju nema neku trajnu, vječnu supstanciju poput porijekla, jezika, kulture, religije, države. Ona nema neko iskonsko utemeljenje izvan svakodnevnog života, nego svoj značaj uspijeva očuvati različitim oblicima svakodnevnih komunikacija i kolektivnih rituala.⁷ Mit o zajedničkom porijeklu i povijesnom početku pretpostavka je za oblikovanje nacije.

Značaj komunikacije za formiranje nacije istaknuo je politolog Karl W. Deutsch (1912.-1992.) koji, poput prvoga ideologa nacionalizma Johanna G. Herdera, naglašava funkciju jezika u formiranju nacije. No, dok Herder samo

² Hans-Ulrich WEHLER, *Nationalismus. Geschichte-Formen-Folgen*, München, 2001., 16.

³ Eugen LEMBERG, *Nationalismus*, sv. 2, Reinbek, 1964., 52.

⁴ Isto, 52.

⁵ O suvremenim teorijama nacije i nacionalizma vidjeti: Vjeran KATUNARIĆ, *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Zagreb, 2003.

⁶ Ernest RENAN, *Qu'est-ce qu'une nation? Was ist eine Nation? U: Hanah VOGT, Nationalismus gestern und Heute*, 141. Navedeno prema Siegfried WEICHLEIN, *Nationalbewegungen und Nationalismus in Europa*, Darmstadt, 2006., 22-23. (citat preveo T. C.).

⁷ S. WEICHLEIN, *Nationalbewegungen...*, n. dj., 34.

smatra da jedan narod živi u svom jeziku, Deutsch u tumačenju njegova djelovanja ide korak dalje te naglašava nacionalno-integracijsku funkciju uspješne komunikacija – koja nije utemeljena isključivo na zajedničkom jeziku nego na jednakoj uporabi pojmova – i tek tada tvori osnovu za integraciju i formiranje nacije. Nije jezik kao takav ono što omogućuje formiranje nacije, nego djelotvorna komunikacija pripadnika nacionalne zajednice.⁸

Naciju kao kulturno-povijesnu tvorbu definiraju i ostali utjecajni teoretičari nacije u pedesetim i šezdesetim godinama 20. stoljeća Carlton Hayes (1882.-1964.) i Hans Kohn (1891.-1971.).⁹ Na tragu razlikovanja između državnih i kulturnih nacija Friedricha Meineckea (1862.-1954.), izloženog u njegovoj knjizi *Weltbürgertum und Nationalstaat* iz 1908. godine, Kohn diferencira zapadnoeuropske i srednjoeuropske tipove nacija i nacionalizama, a osnovni mu je kriterij postojanje ili izostanak razvijenog građanstva. Ovo, u spoznajnom smislu, iznimno produktivno razlikovanje u formi prilagođenoj za istraživanje i razumijevanje procesa integracije hrvatske nacije u naš znanstveni diskurs u najnovije vrijeme uvodi Nikša Stančić.¹⁰

Konstruktivističke teorije nacije zastupaju suvremeni vrlo utjecajni teoretičari nacije i nacionalizma Eric Hobsbawm, Ernest Gellner i Benedict Anderson.¹¹ Njima se sa svojom teorijom, koja vješto kombinira subjektivistički i objektivistički pristup fenomenu nacije, pridružio Antony D. Smith.¹² Navedeni znanstvenici smatraju da osjećaj pripadnosti naciji omogućuju konkretne, objektivne, povijesno uvjetovane pretpostavke. Naciji prethodi narod kao etnos, ali nacija i narod kao etnos nisu istovjetni. Treba odmah naglasiti da etnos ne samo da nije istovjetan s nacijom nego da ovaj termin ne označuje ljude istog porijekla. Genetika nije znanstvena disciplina koja može otkriti "čarobnu formulu" odnosa etnosa i nacije. Oni su politički, a ne biološki fenomen. Potrebno je stoga najprije odrediti značenje pojma nacije i ukazati na razliku između etnosa i nacije. Teoretičar nacije Antony D. Smith u svojoj definiciji nacije pokušava uravnotežiti subjektivne i objektivne sastavnice nacije, nacije definira kao: "imenovane ljudske populacije na istom povijesnom teritoriju, sa zajedničkim mitovima i povijesnim sjećanjima, masov-

⁸ Karl W. DEUTSCH, *Nationalism and Social Communication. An Inquiry in to the Foundations of Nationalism*, Cambridge/ Mass., 1953.

⁹ Carlton J. H. HAYES, *Nationalism. A Religion*, New York, 1960.; Hans KOHN, *Die Idee des Nationalismus. Ursprung und Geschichte bis zur Französischen Revolution*, Frankfurt am Main, 1962.

¹⁰ Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002.

¹¹ Zanimljivo je da su se njihove knjige u izvorniku pojavile iste, 1983. godine. Upućujem na hrvatska izdanja: Benedict ANDERSON, *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Zagreb, 1990.; Ernest GELLNER, *Nacija i nacionalizam*, Zagreb, 1998.; Eric HOBBSAWM, *Nacija i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*, Zagreb, 1993.

¹² Anthony D. SMITH, *The Ethnic Orgins of Nations*, Oxford, 1986.

nom, javnom kulturom, zajedničkim gospodarstvom i istim zakonskim pravima i obvezama svojih pripadnika".¹³ Smith dobro ukazuje i na vezu između etnosa i nacije. Kao i većina istraživača smatra da je nacionalizam društveni fenomen prisutan najranije od 18. stoljeća, ali ističe da su prijevori u pogledu starosti nacija i nacionalnog osjećaja i dalje na dnevnom redu povjesničara. Osobito medievalisti – suprotno modernističkim tumačenjima Hobsbawma, Gellnera i Andersona – naciju nalaze već u kasnom srednjem vijeku i to najprije, a gdje bi drugdje, u Engleskoj.¹⁴ Teoriju o "starim nacijama" koje su postojale prije Francuske revolucije 1789. godine zastupa i Hugh Seton-Watson. U takve nacije ubraja Engleze, Škote, Nizozemce, Kastiljance, Portugalce, Dance, Šveđane, te Mađare, Poljake i Ruse. No i on napominje da nacija nije unaprijed zadana, nego da je stvaranje nacionalne svijesti bio spor i spontani proces. Nacija je, prema njegovu sudu, formirana kad znatan broj ljudi smatra da tvori naciju.¹⁵ Riječ je o manjkavoj definiciji, a nespornostima među povjesničarima nacije pridonijela je upravo različita primjena pojmova. Dobar odgovor malobrojnim istraživačima koji zastupaju tezu o drevnosti nacija predstavljaju teorije nacije koje razlikuju svijest o pripadnosti srednjovjekovnom kraljevstvu od nacionalne svijesti te etničku zajednicu od nacije. U diskusiji sa stavovima Hugh Seton-Watsona povjesničarka Susan Reynolds predlaže da se za opis kolektiviteta i kolektivne svijesti srednjovjekovnih društava uvede pojam regnalan (od lat. *regnum* – kraljevstvo) kojim bi se zamijenio pojam nacionalan.¹⁶ Time bi se uvelo razlikovanje između srednjovjekovnih naroda i modernih nacija. U srednjem vijeku je, prema njezinu sudu, postojala "regnalna" svijest koja je ideje naroda kao zajednice srodstva i običaja združila s kraljevskom vladavinom. Postoji, dakle, određena identifikacija s kraljevstvom, ali to ne znači i da je oblikovana nacionalna svijest. Anthony D. Smith također smatra da su nacije moderne tvorbe. Vrlo uvjerljivo demantira istraživače koji smatraju da nacije postoje od starog doba ili od ranoga srednjeg vijeka, ali ujedno – ukazujući na etničke korijene nacije – polemizira s pristašama teorija o modernom konstruiranom karakteru nacija koji često zanemaruju ili negiraju bilo kakav "objektivni element" u formiranju nacije. Osnovni Smithov argument je izvrsno obrazloženo razlikovanje etnosa i nacije. Navodi da etnička zajednica ima sljedeće značajke: "a) kolektivno vlastito ime, b) mit o zajedničkim precima, c) zajednička povijesna sjećanja, d) elemente zajedničke kulture, e) povezanost

¹³ Antony D. SMITH, *National Identity*, Harmondsworth, 1991., 14.

¹⁴ Adrian HASTINGS, *The Construction of Nationhood. Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge, 1997.

¹⁵ Hugh SETON-WATSON, *Nacije i države. Ispitivanje porijekla nacije i politike nacionalizma*, Zagreb, 1980., 6-7.

¹⁶ Susan REYNOLDS, *Kingdoms and Communities in Western Europe 900-1300*, Oxford, 1997.

određenog teritorija s domovinom, f) osjećaj solidarnosti u značajnim dijelovima stanovništva. Što više navedenih elemenata posjeduje, pojedino se stanovništvo više približava idealnom tipu etničke zajednice".¹⁷ U tom smislu neke "stare nacije", kako ih imenuje Hugh Seton-Watson, približavaju se značajkama etnosa, neke i tvore snažne etničke zajednice, ali ne i naciju u modernom smislu. Čak i stare narode koje neki znanstvenici smatraju prvim nacijama, Smith smatra isključivo etničkim zajednicama. Ni Egipćani, ni Grci, pa niti Židovi nisu, prema njegovu sudu, nacionalne, nego etničke zajednice. Svim navedenim narodima u etničkom smislu za tvorbu nacije nedostaje nekoliko elemenata koji su povezani s procesom industrijalizacije i demokratizacije zapadnih društava. Nekima nedostaju zajednička javna kultura, zajednička prava i dužnosti za sve podanike; drugi su, poput Grka, tvorili kulturno ali ne i političko jedinstvo, a postojale su i unutar-grčke etničke podjele. U Židova se vjerski mesijanizam preklapa s nacijom pa je teško lučiti jedno od drugog, što je za definiciju nacije nužno. Također je dvojbeno teritorijalno i ekonomsko jedinstvo Židova. Ukratko, nema dovoljno podataka o staroj povijesti, pa nisu mogući ni jednoznačni odgovori, ali je izvjesno da ti stari narodi nisu bili nacije. "U predmodernim vremenima nema nacija, a razlike između predmodernih i modernih kolektivnih identiteta suviše su velike da bi se mogle podvesti pod jednu koncepciju nacije."¹⁸ Smith je svjestan da se njegovoj definiciji nacija može pripisati zapadnoeuropski centristički pogled, ali jednostavno ne vidi drugo rješenje. Znanstvenik mora imati neku referentnu točku zora, a on je odabrao zapadnoeuropsku. Uostalom on i ne tvrdi da je njegova teorija nacije i nacionalizma sveobuhvatna i općevažna, nego nastoji izgraditi – i to izvrsno čini – heuristički ideal-tip. Nacije su u njegovu modelu, u skladu s teorijom Ernesta Gellnera, moguće isključivo u epohi industrijalizacije i demokratizacije društva.¹⁹ Nacija i nacionalizam se javljaju kao novi čimbenici politike, legitimacije političkog poretka; nacija postaje nositelj suvereniteta. Naciju stoga određuju sljedeće sastavnice: "a) povijesni teritorij, odnosno domovina, b) zajednički mitovi, c) zajednička masovna, javna kultura, d) zajednička zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije, e) zajednička ekonomija, s teritorijalnom mobilnošću pripadnika nacije."²⁰

Navedeni elementi se javljaju tek u doba moderne, u vrijeme industrijalizacije, demokratizacije, širenja obveznog školstva, opće vojne obveze, urbanizacije, itd. Stoga Smith ističe da su potrebni "čvršći dokazi o vezama – socijalnim, kulturnim i političkim – između srednjovjekovnih regnalnih ili et-

ničkih formacija i modernih nacija. Naravno te je dokaze teško naći osobito ako se polazi od toga da i etničnost i nacionalnost *moraju* biti masovne pojave i da stoga u srednjovjekovnom svijetu seljaci moraju biti svjesni svojih etničkih i regnalnih veza da bismo mogli dokazati postojanje etničkih zajednica ili nacija".²¹ Riječ je o iznimno teškoj zadaći, a ako tome pribrojimo mnoštvo pojavnih oblika i fenomena nacije i nacionalizma, postaje jasno zašto se danas relativno rijetko pokušava izgraditi opća teorija nacije i nacionalizma. Naravno, rješenje se i dalje traži, pa postoje brojne teorije nacije i nacionalizma, koje ovdje ne možemo prikazati. Kao što je već rečeno, pozornost je usmjerena na nacionalizam kao politički fenomen, kao na ideologiju i društveni pokret kojima je cilj izgradnja i očuvanje kulturnog identiteta i političke autonomije velike zajednice ljudi koja se smatra nacijom.²² Političku suverenost nacije gotovo svaki nacionalni pokret nastoji ostvariti u samostalnoj nacionalnoj državi. Dva su puta izgradnje nacije: u jednom slučaju nacija nastaje djelovanjem birokratske države, kao što nam pokazuju primjeri Engleske, Francuske i SAD-a, a u drugom, djelovanjem nacionalističkog pokreta predvođenoga nacionalno svjesnim intelektualcima. Na taj je način započeo proces formiranja hrvatske nacije, a i ostalih nacija Srednje i Jugoslovenske Europe. Stoga ću nastojati prikazati tip nacionalizma koji je karakterističan za srednjoeuropske nacije: risorgimento ili preporodni nacionalizam, kojemu je osnovni cilj – stvaranje nacionalne države. Uz navedeni tip nacionalizma, povjesničari razlikuju i reformski te integralni ili agresivni nacionalizam. Za razliku od preporodnoga reformski nacionalizma želi "preporoditi", odnosno modernizirati već postojeću državu po uzoru na Zapad. Narod, shvaćen kao etnos, koji kasni za zapadnjačkom modernizacijom, nastoji se prilagoditi modernizacijskim tokovima formirajući paralelno njihov moderni nacionalni identitet. Europski primjer predstavlja turski republikanski nacionalizam Kemal-paše Atatürka. Taj je tip nacionalizma u izmijenjenoj formi bio prisutan i u Japanu, Kini, Egiptu i Iranu. Integralni ili agresivno-osvajajući nacionalizam se javlja u razdoblju kad je nacija doživjela politički ili vojni poraz. Njegova je pretpostavka da već postoji nacionalna država, dakle preporodni nacionalizam ili risorgimento su već obavili svoju zadaću. Za razliku od preporodnoga koji se temelji na liberalnim idejama, integralni je nacionalizam radikalno protuliberalan. Nacija je iznad svih individualnih sloboda, a njezina "volja" za ekspanzijom, prema učenju integralnih nacionalista, ne smije biti ograničena. Rat radi širenja životnog prostora nacije njegova je maksima. U svom temelju ima ideju o superiornosti "vlastite" nacije

¹⁷ Anthony D. SMITH, *Nacionalni identitet*, Beograd, 1998., 40.

¹⁸ Isto, 75.

¹⁹ Ovo je kao pretpostavke formiranja nacionalizma i nacije osobito istakao Ernest GELLNER, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983.

²⁰ Anthony D. SMITH, *Nacionalni identitet*, n. dj., 30.

²¹ Anthony D. SMITH, *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, Zagreb, 2003.

²² Nacija se može tematizirati i kao supstitut za religiju; vidjeti: Carlton J. H. HAYES, *Nationalism. A Religion*, New York, 1960. i Hans-Ulrich WEHLER, *Nationalismus. Geschichte-Formen-Folgen*, München, 2001.

s obzirom na njezina rasno-genetička svojstva. Europski su ratovi 20. stoljeća uzrokovani tim tipom nacionalizma.²³

Integraciju hrvatskog naroda u modernu naciju potaknuo je preporodni nacionalizam stoga je upravo on u središtu našeg interesa. Termin *risorgimento* ili preporodni nacionalizam preuzet je iz naslova časopisa talijanskih nacionalista *Il Risorgimento* koji su u Torinu, glavnom gradu Pijemonta, od 1847. godine izdavali i uređivali ideolozi talijanskoga nacionalnog pokreta Camillo Cavour (1810.-1861.) i Cesare Balbo (1789.-1853.). Prema njihovu mišljenju, talijanski nacionalizam predstavlja "risorgimento", ponovno buđenje odnosno ponovno pridizanje talijanske nacije do njezine svjetsko-povijesne veličine. Ovaj su pojam u različitim varijantama – poput narodnog preporoda ili buđenja naroda – preuzeli i ostali nacionalistički srednjoeuropski i jugoistočnoeuropski intelektualci. Povjesničari i teoretičari nacionalizma i nacije nazivaju ga i genuinim nacionalizmom, liberalnim nacionalizmom ili nacionalizmom u njegovoj prvotnoj fazi, u kojoj je ponajprije usmjeren protiv staroga apsolutističkoga feudalnog poretka.²⁴ Dvorska aristokracija, a ne druge nacije, glavni su i jedini neprijatelj risorgimenta ili preporodnog nacionalizma. Stoga taj tip nacionalizma predstavlja vrst liberalne opozicijske ideologije koje se buni protiv "starog režima". Nacija je borbena parola kojom se ruši stari staleški feudalni poredak. Misija je preporodnog nacionalizma da po cijeloj Europi širi ideale Francuske revolucije: slobodu, bratstvo i jednakost. Upravo je revolucija 1789. glavni izvor nacionalističke inspiracije. U Hrvatskoj se to najbolje vidi u političkoj doktrini Ante Starčevića.²⁵ Prema samorazumijevanju nacionalista 19. stoljeća, njihova zadaća nije bila izgradnja nacije, nego njezino buđenje ili preporod. Nacija, naime, prema njihovom sudu, postoji oduvijek i rođena je u slobodi. Hrvatski protonacionalizam je početak hrvatske nacije tumačio preko legende o Čehu, Lehu i Rusu (Mehu). Prema priči, riječ je o trojici braće koji su svi porijeklom iz Hrvatske, a koji su nakon seobe u druge krajeve postali začetnici triju slavenskih naroda: Čeha, Poljaka i Rusa. U svojim interpretacijama povijesti Vinko Pribojević, Mavro Orbini i Pavao Ritter Vitezović pozivaju se na prirodne razlike Slavena u odnosu prema Germanima i Romanima. Vitezović pak slavenski identitetski kôd koji je, prema mišljenju ovih autora, značajka svih Hrvata, mijenja u hrvatski te formira teoriju prema kojoj Slaveni, slijedom

²³ Peter ALTER, *Nationalismus*, Frankfurt am Main, 1985., 39-55.

²⁴ Na suvremene rasprave o liberalnom nacionalizmu, ukazujući na proturječja najnovijih teorija građanskog nacionalizma, upozorava Sabrina P. RAMET, Građanske vrijednosti u demokratskoj tradiciji, u: Sabrina P. RAMET, Davorka MATIĆ (ur.), *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj – transformacija vrijednosti, obrazovanje, mediji*, Zagreb, 2006., 11-34.

²⁵ O odnosu A. Starčevića prema Francuskoj revoluciji vidjeti: Mirjana GROSS, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb, 2000.

spomenute legende, potječu od trojice hrvatske braće, pa su zapravo Hrvati. Na taj je način panslavizam zamijenio pankroatizmom. Hrvatski jezik je smatrao središnjim jezikom. Time je omogućio misliteljima hrvatskoga preporodnog nacionalizma da kasnije prihvate Herderovu tezu da je bit nacije u njezinu jeziku. Vitezović je svojom teorijom o hrvatskoj državno-pravnoj tradiciji – koju treba ponovno oživjeti – hrvatskom preporodnom nacionalizmu 18. i 19. stoljeća pružio sljedeći važan motiv njegove nacionalno-integracijske ideologije. Hrvatski protonacionalizam je, dakle, oblikovao osnovne elementa za modernu konstrukciju nacije: ideju zajedničkog porijekla, jezika i povijesti (državnopravnu tradiciju).²⁶ Riječju, polazi od teze da se svijet na svom početku sastojao od slobodnih nacija. Navedene ideje dijeli i hrvatski nacionalizam 19. stoljeća koji je u preporodno vrijeme, u pravilu, u svojim temeljima imao liberalnu političku doktrinu.²⁷ Svaki "pravi čovjek", prema mišljenju nacionalista, osjeća neki iskonski zov slobode, a samim tim ima i osjećaj pripadnosti naciji. Kao što se prema liberalnoj ideologiji pojedinac rađa slobodan, tako je i nacija izvorno slobodna. Ovo su osnovne postavke teorije Johanna G. Herdera kojeg se u povijesti političkih ideja navodi kao prvoga ideologa nacionalizma.²⁸ Nacija se, prema njegovu sudu, konstituirala iz jezika koji joj daje identitet. Duh nacije s kojim se pojedinac poistovjećuje izražava i sadržan je u nacionalnom jeziku. Sukladno Herderovoj teoriji, među nacionalistima onog vremena, osobito u Srednjoj i Istočnoj Europi, prisutan je stav da je svijet iskonski podijeljen na nacije koje svoju posebnost iskazuju pomoću jezika. Preporodni nacionalizam zastupa stav da je feudalni poredak ugušio izvornu slobodu nacija, te su one zaboravile na svoj iskonski poziv: život u slobodi. Štoviše, feudalizam je glavna prepreka naciji da svoju slobodu emanira u vlastitoj državi. Stoga je zadatak nacionalista da probude naciju i sruše stari poredak. Ovu ambiciju već samim nazivima izvrsno pokazuju budnice i davorije, domoljubne pjesme iz vremena hrvatskoga narodnog preporoda. Proces buđenja nacije odvijao bi se u nekoliko etapa: a) političko mobiliziranje nacije, tako da svi pripadnici nacije prema njoj osjećaju najveću lojalnost; svakom pojedincu nacionalni identitet treba

²⁶ Tihomir CIPEK, Oblikovanje hrvatskoga nacionalnog identiteta. Primordijalni identitetski kôd u ranoj hrvatskoj političkoj misli. U: *Dijalog povjesničara-istoričara*, 4 (pr. Hans-Georg FLECK i Igor GRAOVAC), Zagreb, 2001., 59-75.

²⁷ Tihomir CIPEK, Josip VRANDEČIĆ (ur.), *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004. Studiju koja u obzoru suvremenih teorija građanskog ili liberalnog nacionalizma prikazuje funkciju nacionalizma u hrvatskoj demokratskoj tranziciji napisala je Davorka MATIĆ, Je li nacionalizam stvarno toliko loš: slučaj Hrvatske. U: Sabrina P. RAMET, Davorka MATIĆ (ur.), *Demokratska tranzicija u Hrvatskoj*, n. dj., 261-284.

²⁸ Hans FENSKE i sur. (ur.), *Geschichte der politischen Ideen. Von der Antike bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main, 1996., 474; Hans-Ulrich WEHLER, *Nationalismus. Geschichte-Formen-Folgen*, n. dj.

postati najvažniji, jer mu omogućuje i sve ostale identitete; b) nacija se politički oslobađa i postaje glavni izvor legitimiteta političkog sustava vladavine. Monarh više ne određuje volju naroda, već vlada sam narod. Nacija je izvor suverenosti i to prema prirodnom i božanskom pravu; sam Bog je svakoj naciji namijenio misiju, a to je stvaranje samostalne države; c) suverena nacija formira svoju nacionalnu državu koja stupa u savez s ostalim nacijama – državama Europe. Nasuprot Europe feudalnih apsolutističkih monarhija, treba nastati Europa slobodnih nacija-država. Risorgimento zastupa ideju da nacije nisu suprotstavljene jedna drugoj, nego su složno ujedinjene u borbi protiv tiranije. Naravno, u praksi se pokazalo da ovo načelo ne funkcionira, kao što nam pokazuju primjeri sukobljavanja talijanskog i hrvatskog ili mađarskog i hrvatskog nacionalizma, itd. No u to se vrijeme u građanskoj javnosti ova činjenica zanemarivala ili još nije bila prisutna. Nacionalisti su među građanstvom bili junaci svoga doba, a borba za naciju je slavljena kao najveće herojsko djelo koje zaslužuje divljenje i priznanje za "građansku hrabrost". Stoga je i engleski pjesnik lord Bayron, pošto je 1824. poginuo nedugo nakon stupanja u redove grčkih ustanika protiv Osmanskog Carstva, slavljen kao junak europskog građanstva.

Za ostvarenje svojih ciljeva preporodni su nacionalisti formirali udruženja čije je postojanje i djelovanje često ovisilo o organizacijskim sposobnostima nekoliko osoba. Članovi udruženja su dolazili iz redova intelektualnih građanskih profesija i studenata, a često su imali samo maglovitu predodžbu o značajkama i ciljevima nacionalnog pokreta, kao i o nacionalnoj državi koju su nastojali stvoriti. S obzirom na organizacijske oblike i metode djelovanja, organizacije preporodnog nacionalizma se mogu podijeliti na legalističko-reformističke i na revolucionarne. Prve su se za ciljeve "nacije" nastojale boriti legalnim sredstvima, koristeći zakonske mogućnosti postojećeg poretka. Organizirali su se u političke klubove, često oko pojedinih novina, osnivali političke stranke i studentska udruženja. Na organizacijske oblike uvelike je utjecao način na koji su shvaćali naciju i način borbe. Stoga su se organizirali u elitne organizacije ili su pak nastojali formirati široki nacionalni pokret svih slojeve stanovništva.

Revolucionarna nacionalistička udruženja su svoje ciljeve nastojala ostvariti pojedinačnim terorističkim akcijama ili gerilskom revolucionarnom borbom. U pravilu su tražili savezništvo stranih sila i to Francuske koja se smatrala glavnom zagovornicom nacionalnog načela. U praksi je često dolazilo do kombinacija oba organizacijska načela. U Habsburškoj Monarhiji su dominirale legalističko-reformističke nacionalističke udruge, uz iznimku mađarskih revolucionarnih udruženja, koja se dobrim dijelom pasiviziraju nakon Austro-ugarske nagodbe 1867. godine. U Monarhiji se tek početkom 20. stoljeća počinju formirati revolucionarno-teroristička udruženja i to isključivo na njezinu jugoistoku. Primjer su Mlada Bosna, Mlada Hrvatska i druga,

uglavnom jugoslavensko-nacionalistička udruženja koja nisu prezala od terora.²⁹

U socijalnom smislu se nositeljem preporodnog nacionalizma u tradicionalnim studijama proglašava prije svega građanstvo. Stoga se taj tip nacionalizma često naziva i "građanski nacionalizam", koji su predvodili pripadnici slobodnih profesija (odvjetnici, novinari), a slijede ih ostali građanski slojevi. U Srednjoj i Jugoistočnoj Europi osobito se isticala uloga inteligencije. Novija historiografska istraživanja demantirala su marksističku tezu prema kojoj se iza nacionalnog pokreta kriju isključivo građanski slojevi željni jedinstvenoga, reguliranog tržišta i carinske zaštite koju bi im pružala njihova nacionalna država. Pokazalo se da nacionalistička mobilizacija zahvaća široke slojeve stanovništva: malo građanstvo, službenike, studentsku omladinu i sitno plemstvo, obrtnike i, naposljetku, seljaštvo, a nije izuzeto ni radništvo, iako su radničke stranke na početku svoga djelovanja propagirale proleterski internacionalizam. Seljaštvo je uz nacionalni pokret pristajalo potaknuto agitacijom nižeg klera, a u Srednjoj Europi i agrarnih stranaka koje su, uz socijalni program koji brani interese seljaštva, ovaj društveni sloj smatrala supstancijom nacije. Tipičan primjer je stranka braće Radića. Nacionalni pokret je potkraj 19. i početkom 20. stoljeća postajao masovni pokret koji je mobilizirao široke slojeve stanovništva.

Protivnici preporodnog nacionalizma su bili aristokracija, visoki kler i dvorska birokracija. Na svojoj su strani imali vojsku, a na početku i tradicionalno konzervativno seljaštvo. Osnovna im je ideja bila zaštita starog poretka utemeljenoga na božanskoj legitimaciji vladara. Postavlja se pitanje: Zašto je uopće došlo do političkih sukoba između građanstva, koje je prihvatilo ideju liberalnog nacionalizma, i pristaša starog režima, te što je omogućilo političku mobilizaciju masa koja je bila jedan od glavnih ciljeva nacionalizma? Masovna politička mobilizacija je, naime, preduvjet za ostvarivanje ključne nacionalističke ideje: "ujedinjavanja mase stanovništva u jednu zajedničku političku formu".³⁰ Nacionalistička mobilizacija je pretpostavljala ispunjavanje određenih društvenih uvjeta. Relevantne studije nacionalizma su ustvrdile da postoji nedvojbeno veza između nacionalizma i promjena strukture društva. Nacionalizam kao moderni politički fenomen omogućuje društvena, ekonomska i politička modernizacija. U samoj društvenoj strukturi, uz feudalne se staleže morao pojaviti novi društveni sloj: građanstvo. Statično tradicionalno gospodarstvo, utemeljeno na poljoprivrednoj proizvodnji, postupno je trebala zamijeniti industrijska proizvodnja za tržište. U političkoj sferi je započeo proces sve šire participacije staleža u politici, a u nekim europskim državama je znatno uznapredovao. Na to nas u svojoj *Enciklopediji*

²⁹ Detaljnije vidjeti: Josip HORVAT, *Pobuna omladine 1911-1914* (pr. Branko Matan), Zagreb, 2006.

³⁰ Hans KOHN, *Die Idee des Nationalismus...*, n. dj., 10.

upućuju Diderot i D'Alembert koji nabrajaju staleže s obzirom na pravo političke reprezentacije te navode da prema tom načelu u Švedskoj postoje četiri staleža: plemstvo, svećenstvo, građanstvo i seljaštvo, u Francuskoj tri: plemstvo, svećenstvo i građanstvo, a u Poljskoj samo dva: svećenstvo i plemstvo.³¹ Politička zastupljenost svih slojeva društva postoji, dakle, samo u Švedskoj. Možemo primijetiti da modernizacijske razlike nastale u vrijeme enciklopedista sve do danas utječu na političku kulturu u navedenim zemljama.

Politička revolucija u Francuskoj i industrijska revolucija u Engleskoj označile su početak ubrzanih političkih, ekonomskih i društvenih promjena. Tradicionalni poredak se promijenio. Razvojem tržišnog gospodarstva, pojavom diferenciranih zanimanja, sve veće specijalizacije određenih vrsta rada, došlo je do promjena statičkoga staleškog društva i važnosti tradicionalnih zajednica. Pojedinac je izgubio osjećaj jedinstva sa svojim životnim okruženjem.³² Slomljen je tradicionalni legitimitet. Zašto da kmet ili seljak budu i dalje lojalni feudalcu kad im ovaj, u tržišnoj ekonomiji, ne može jamčiti socijalnu sigurnost. Postupni nestanak staleških veza otvorio je prostor za osjećaj odanosti novim socijalnim tvorbama, otvorio se prostor za lojalnost naciji. Nacionalizam, dakle, obećava potpuno novi oblik vladavine: novu, nacionalnu državu, čiji je politički poredak utemeljen na volji nacije. Nacionalistička doktrina, utemeljena na liberalnoj ideji o prirodnim pravima, obećala je ljudima da će kao pripadnici nacije postati aktivni i ravnopravni činitelji političkog života. Pojedinac će kroz naciju, kao njezin član, biti oslobođen feudalizmom zadanih staleški prava i obveza. Kao pripadnik nacije, pojedinac postaje jednak svim njezinim članovima. Nestaje podjela na privilegirano plemstvo i sve ostale obične pučane. Grof i običan seljak su kao pripadnici nacije jednaki. Nacionalisti na taj način pronose i demokratsku sastavnicu. Prema doktrini građanskog nacionalizma 19. stoljeća, svi pripadnici nacije imaju pravo sudjelovati u političkom životu države. Ideologija preporodnog nacionalizma zastupa ideju novoga političkog legitimiteta. Smatra se da je politički poredak legitiman ako ga pojedinci prihvaćaju ne iz navike ili običaja, niti straha od sankcija ili svojih privatnih interesa, nego na temelju uvjerenja da je on jednostavno dobar i opravdan. Potpuno nova ideja – da sustav vladanja treba prihvatiti nacija te da politički poredak treba biti oblikovan i djelovati u njezinu interesu – čini bit nacionalističke ideologije 19. stoljeća. Temelj dobrog političkog poretka vrijednog podrške predstavlja volja nacije izražena na izborima. Vlast se legitimira iz ispravnog i dosljednog zastupanja nacionalnih interesa. To je, treba ponovno naglasiti – potpuno nova ideja: doktrina risorgimenta zagovara novu osnovu političkog legitimiteta

³¹ Stanislaw OSOWSKI, *Klasna struktura u društvenoj svijesti*, Zagreb, 1981., 116.

³² Peter ALTER, *Nationalismus*, n. dj., 81-82.

sustava vladavine, a na taj način ujedno zagovara demokratizaciju političkog života.

Protivnici nacionalizma, pristalice starog režima, vidjeli su da nacionalizam sa svojom idejom prema kojoj vlast pripada i proizlazi iz volje nacija dovodi u pitanje – prema njihovu mišljenju – prirodni red stvari: feudalni poredak utemeljen na zemljoposjedu, vladavini plemstva i duhovnoj vlasti crkve. Na samom početku zagovornici starog režima nisu oblikovali doktrinu kojom bi obrazlagali i opravdali svoje stavove. No kako su liberalno-nacionalističke ideje bile sve prisutnije u javnosti, osobito nakon pobjede Francuske revolucije 1789., počela se oblikovati i konzervativna doktrina. Zadaća koju si je postavila bila je radikalna kritika nacionalizma kao ideologije i pokreta koji dovodi do novog tipa političkog legitimiteta utemeljenog na volji nacije. Ukratko, konzervativna ideologija u svom početku brani nasljednu monarhiju kao jedini izvor pravog legitimiteta političkog poretka.³³ Monarhija vlada prema božanskoj volji i jedini je legitimni pravni poredak. Konzervativno shvaćanje legitimiteta i idealnoga političkog poretka u svojim je izlaganjima zastupao francuski politički filozof i veliki protivnik revolucije iz 1789. Joseph de Maistre. On tvrdi da je nasljedna monarhija "najstabilnija, najpogodnija i najprirodnija vladavina za čovjeka, dok je izborna monarhija naprotiv najgori oblik vladavine koji postoji... Bog stvara kralja (to je politički zakon svijeta). On priprema kraljevsku rasu, obrazujući ga pod odorama koje skrivaju njegov kraljevski lik. Na kraju kraljevi se pojavljuju okrunjeni slavom, čašću, oni zauzimaju svoja mjesta i to se može smatrati najizrazitijim znakom njihova legitimiteta".³⁴ Vrlo su instruktivna njegova načela konstitucije monarhijske vladavine osobito ono u kojemu tvrdi da "nikakva skupština ne može zasnovati naciju. Takva tvorba najobičnija je glupost".³⁵

Stav pristaša teorije o političkom legitimitetu, koji proizlazi iz suvereniteta nacije predstavljene u parlamentu, dobro je objasnio Abbé Sieyes (1748.-1836.). On je, sasvim suprotno de Maistreu, pokazao kako se nacija integrira upravo kroz političku reprezentaciju u parlamentu. Ističe da podjela na privilegirane i deprivilegirane staleže onemogućuje stvaranje nacije. Samo predstavljanje svih građana u zakonodavnoj skupštini kao zastupništvu stvara "homogene i samoj sebi odgovorne, ravnopravne nacije". Sieyes želi ostvarenje umnoga političkog poretka, a kao njegovu pretpostavku traži novo "raci-

³³ Danas bi se konzervativna ideologija mogla odrediti kao filozofija legalnosti, koja traži poslušnost građana spram zakona. Zakoni, prema ovoj doktrini, posreduju određene moralne norme koje se stječu još u obitelji, a utemeljene su u religiji.

³⁴ Joseph DE MAISTRE, *On God and Society. Essay on the Generative Principle of Political Constitution*, Chicago, 1967., XIII. Navedeno prema Milan PODUNAVAC, *Politički legitimitet*, Beograd, 1988., 55.

³⁵ Isto, XXVIII.

onalno utemeljivo jedinstvo u kojemu pojedinci mogu ozbiljiti svoju težnju za srećom". To novo jedinstvo za Sieyesa je nacija. Ona je za njega "rezultat udruživanja slobodnih, često umnih, no najčešće slabih ljudi koji su ugroženi u svom izoliranom opstanku; ona je za njega proizvod svjesnoga kolektivnoga voljnog čina koji služi svestranom osiguranju i potpori".³⁶ Treći stalež je poistovjetio s nacijom. U svom programatskom tekstu "Što je treći stalež?" iz 1789. godine, Sieyes naglašava da naciju oblikuje tek njezin jedinstveni život pod istim zakonima i njezina reprezentacija u zakonodavnom političkom predstavništvu. Političko predstavništvo i život pod zakonima jednaki za sve nacija može ostvariti u nacionalnoj državi. Nacionalna država s parlamentarnim predstavništvom je bila osnovno uvjerenje liberalnih nacionalista 19. stoljeća. Politička reprezentacija je konstitutivna za formiranje moderne nacije, a parlamentarizam i konstitucionalizam uspostavljaju se kao osnovne ideje preporodnog nacionalizma. Ova su načela ostala važan element političkog života sve do danas. Suvremeni demokratski poredak ujedinjuje načelo međuljudske solidarnosti koje jamči nacionalizam, jer sve pripadnike nacije "povezuje" u zajednicu čiji joj članovi daju veliki emocionalni legitimitet. Pripadnici iste nacije, iako se svi nikad neće međusobno upoznati, jedni prema drugima osjećaju bliskost i spremni su si međusobno pomoći. Ovaj osjećaj povezanosti olakšava konsenzus i u pogledu temeljnih vrijednosti političke zajednice, a to je pretpostavka stabilnoga demokratskog poretka.

Nacionalizam treba sagledati u njegovu povijesnom kontekstu, u vremenu kad ova ideologija i pokret nastoji oblikovati naciju i državu. U tom će se slučaju jasno vidjeti da je on u "svom" građanskom vremenu, u 18. i u 19. stoljeću, povezan s demokratskom konstitucijom i legitimacijom političkog poretka. U preporodnom nacionalizmu su sadržana glavna liberalno-demokratska načela. Štoviše, povijest nas poučava da će se demokracija konsolidirati ako se uspješno usklade nacionalno i liberalno načelo. Demokracije su pomoću nacionalnog načela oblikovale osjećaj kolektivnog identiteta i solidarnosti, dok su na liberalnim načelima sagradile institucionalne temelje slobodnog razvoja pojedinca i manjina. Zadaća je suvremene demokratske teorije i prakse da kombinira i pronađe pravu mjeru odnosa između vrijednosti kolektivne solidarnosti i tradicije s univerzalnim republikanskim institucijama utemeljenima na liberalnim i demokratskim institucijama. U tome nam prikaz preporodnog nacionalima 19. stoljeća svojim upućivanjem na vezu nacionalizma i liberalizma, kao i na činjenicu da su nacije socijalni fenomen modernog doba koji se uspostavlja kao osnova moderne demokratske političke legitimacije, može biti koristan.

³⁶ Eberhard SCHMITT, *Sieyes*. U: Hans MAIER i sur. (ur.), *Klasici političkog mišljenja. Knjiga druga. Od Lockeja do Maxa Webera*, Zagreb, 1998., 119-120.

Sažetak

U tekstu se pomoću relevantnih teorija nacije i nacionalizma ukazuje na odnos između etničkog i nacionalnog identiteta. Prikazana je razlika između srednjovjekovnih kraljevstava i naroda kao etnosa i suvremenih nacija. Nacija je definirana kao socijalni konstrukt koji doduše nije nastao ni iz čega, nego na jasnim povijesnim pretpostavkama koje posjeduje narod kao etnos. Naglašeno je da osnovna razlika između etničke i nacionalne zajednice proizlazi iz činjenice da se suvremene nacije temelje na ideji o političkoj i pravnoj jednakosti svih njezinih članova te njezinoj funkciji konstituiranja i legitimiranja demokratskog poretka. Stoga su i nacije definirane kao moderne tvorbe koje imaju etničku osnovu, ali su modernizacijski procesi, osobito industrijalizacija i demokratizacija, bitne pretpostavke njihova nastanka. Prikazane su i osnovne značajke preporodnog nacionalizam 19. stoljeća koji polazi od pretpostavke da je cijeli svijet od svog iskona podijeljen na nacije, da su nacije, poput pojedinca, izvorno slobodne i da imaju pravo svoju slobodu ostvariti u vlastitoj državi. Ovo se smatralo pretpostavkom za razvoj skladnih odnosa između europskih nacija. Na kraju se ukazuje na funkciju preporodnog nacionalizma i suvremenog načela demokratskoga političkog legitimiteta. Suvremena vlast se legitimira pomoću volje nacije.

Summary

Examining the most influential theories of nation and nationalism, this chapter raises questions about the relationship of ethnic to national identity. Among other things, it examines the difference between kingdoms of middle ages and modern nations. The nation is defined as a social construct which, however, did not emerge on the basis of "nothing", but upon clear historical foundations. The chapter accentuates that the difference between ethnic and national community lies from the fact that modern nations are founded on the political and legal equality of all of their members, as well as on claims to democratic legitimation. Therefore, the nations are defined as modern creations with ethnic foundation, where modernization processes, especially industrialization and democratization are important assumptions of its origin. Also, there are basic features of the nationalist renewal of the 19th century that proceed from the assumption that the entire world origin is separated into nations, that nations are, as individuals, originally free and have the right to achieve their freedom in their own lands. That has been considered as the assumption for the development of coherent relations among European nations. At the end, the chapter points out the function of nationalist renewal and modern principles of democratic political legitimacy. Modern authority is identified with the will of the nation.